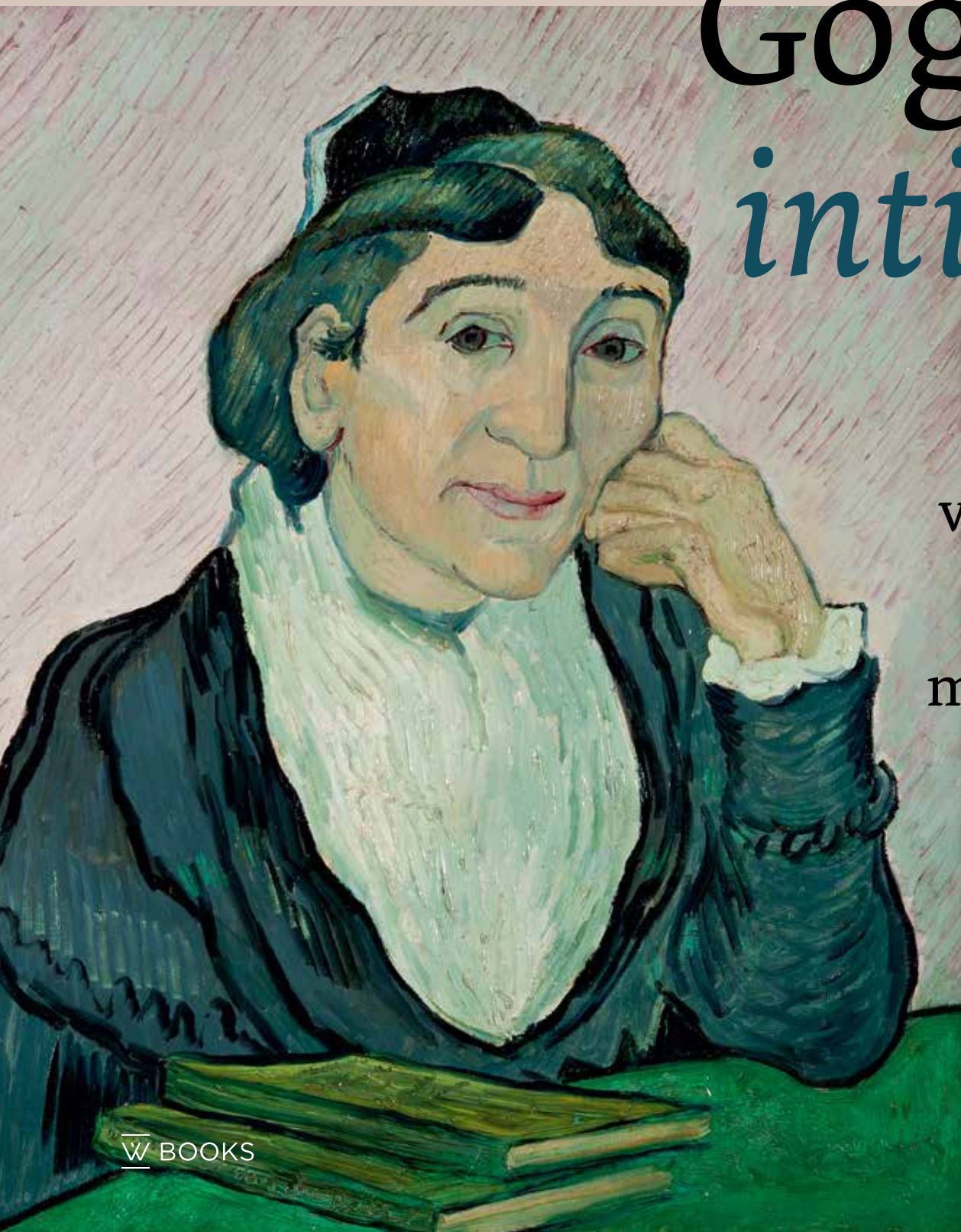

Van Goghs *intimi*

vrienden
familie
modellen

Voor Maureen Trappeniers

Van Goghs *intimi*

Sjraar van Heugten
en Helewise Berger

Met een bijdrage van
Laura Prins

vrienden
familie
modellen

Uitgave bij gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling
in Het Noordbrabants Museum te 's-Hertogenbosch
van 21 september 2019 tot en met 12 januari 2020.

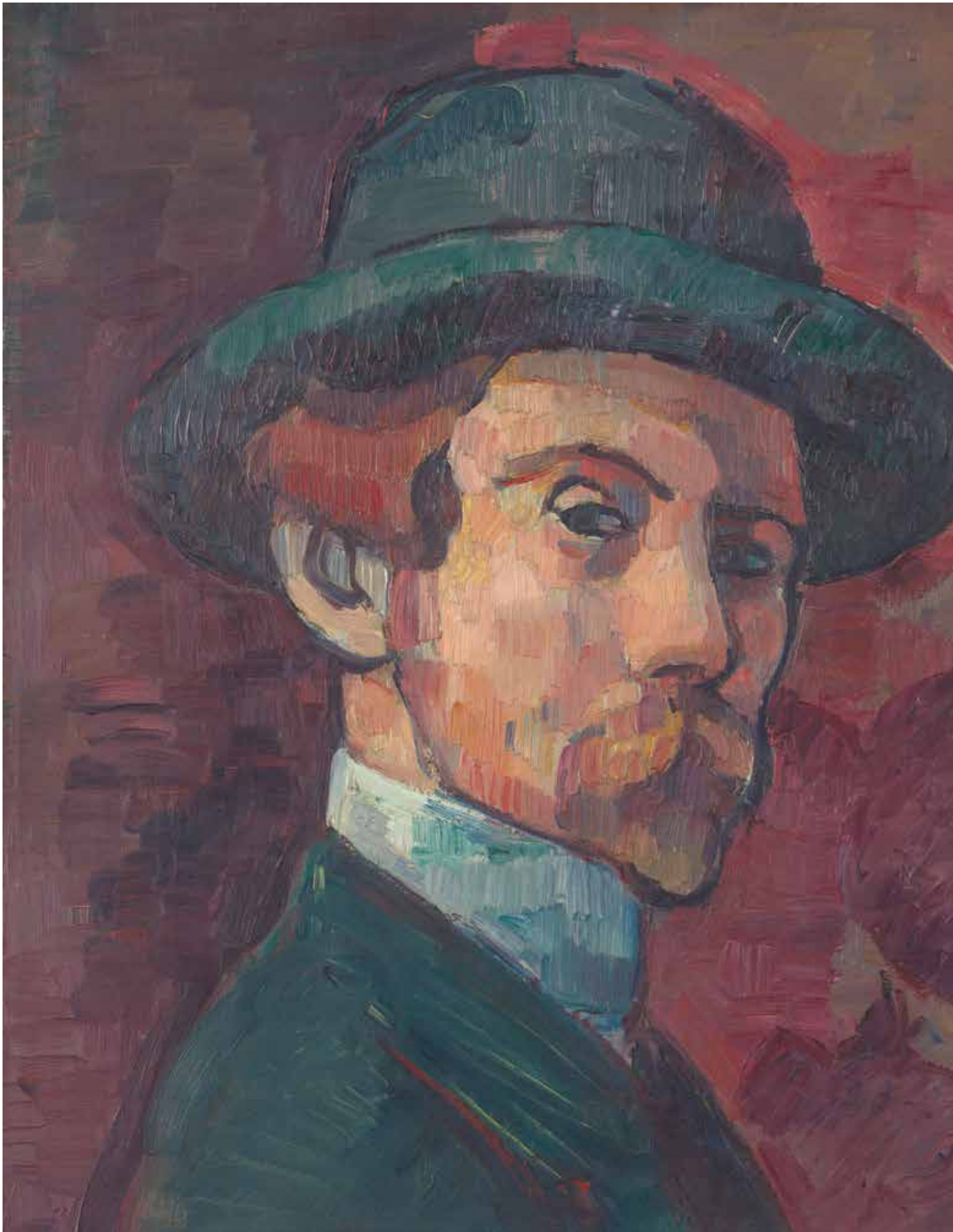
Samensteller tentoonstelling
Sjraar van Heugten

Conservator Het Noordbrabants Museum
Helewise Berger

Projectleider
Geeta Bruin

Inhoud

7	Voorwoord
11	Woord voor de lezer
12	Van Goghs intimi. Vrienden, familie, modellen Sjraar van Heugten
142	Van Gogh en zijn familie 'dat ons thuis ons rustpunt is en blijft, kome wat kome' Helewise Berger
188	Stamboom familie Van Gogh en Carbentus
192	Van Goghs leven: 'tot een uiterste gedreven' Laura Prins
201	Noten
208	Literatuurlijst
210	Lijst tentoongestelde werken
215	Bruikleengevers
217	Over de auteurs
219	Register
222	Fotoverantwoording

Van Goghs intimi Vrienden, familie, modellen

Sjraar van Heugten

Niemand kende Vincent van Gogh beter dan zijn broer Theo, die hem in een brief aan zus Wil als volgt typeerde: ‘Het is als of er in hem twee mensen zijn, de een merveilles begaafd, fijn & zacht & de ander eigenlievend & hardvochtig. Zij doen zich beurtelings voor, zoodat men dan op de eene dan op de andere wijze hoort redeneeren & altijd met argumenten om zoowel het voor als het tegen te pleiten. Het is jammer dat hij zijn eigen vijand is, want hij maakt niet alleen aan anderen maar aan zichzelf het leven moeilijk.’¹

Vincent van Gogh was inderdaad geen gemakkelijk mens. Obsessief in zijn passies, lichtgeraakt door kritiek maar meedogenloos in zijn eigen oordelen en niet behept met grote sociale vaardigheden, wist hij veel mensen van zich te vervreemden. Maar tegelijkertijd was hij goedgehartig, een idealist, een diepe denker en een kunstenaar die een oprecht verlangen had om met zijn werk te brengen wat hij zelf in kunst en literatuur zocht: troost, diepere waarheden en momenten van contemplatie en schoonheid. Ook die kanten van zijn persoonlijkheid werden herkend en leverden hem waardering en vriendschap op, wat weer een stempel drukte op Van Goghs leven en vaak ook op zijn kunstenaarschap.

1.* Vincent van Gogh

Pagina uit schetsboek voor
Betsy Tersteeg, no. 2, 1873-1874,
Van Gogh Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting)

.....

2.* Vincent van Gogh

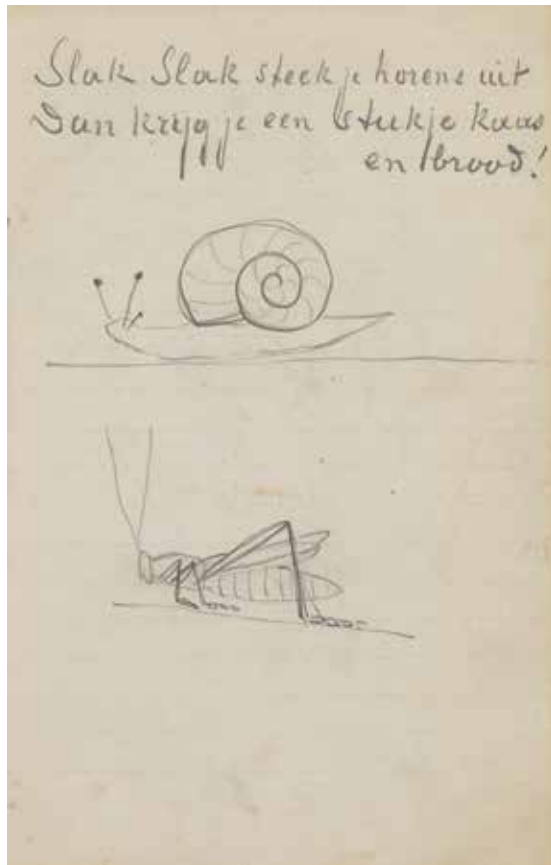
Pagina uit schetsboek voor
Betsy Tersteeg, no. 1, 1873, Van
Gogh Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting)

.....

3.* Vincent van Gogh

Pagina uit schetsboek voor
Betsy Tersteeg, no. 3, 1874,
Van Gogh Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting)

.....

het stoombootje dat ik hierin geteekend heb varen. Nu Betsy, à Dieu, tot het volgend jaar' [24]. De boekjes zijn de meest welsprekende getuigen van het belang dat de familie Tersteeg had voor Van Gogh.

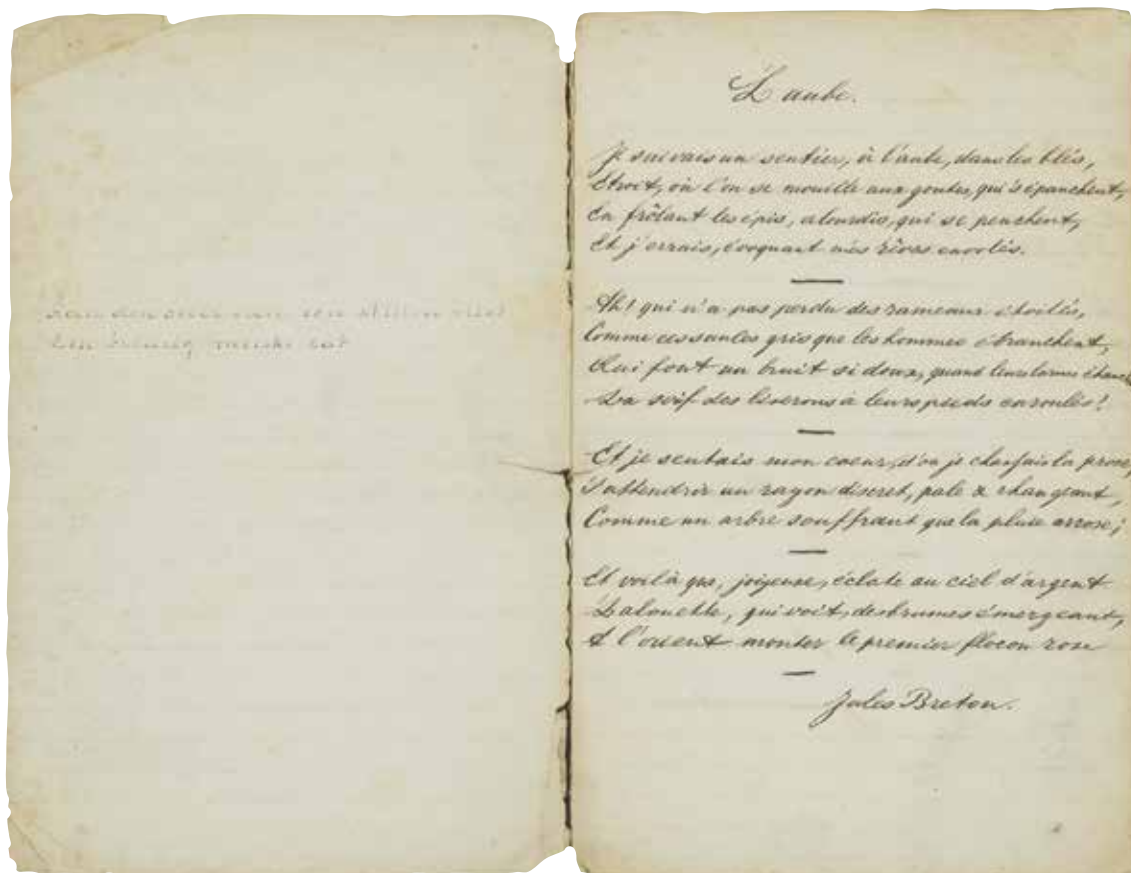
In Den Haag bouwde Van Gogh in deze jaren ook een band op met de toen al gerenommeerde schilder Anton Mauve, een aangetrouwde neef van zijn moeders zijde. Er is weinig bekend over hun contacten uit die tijd, maar wel is duidelijk dat hij veel respect opbouwde voor Mauve. Die had de gewoonte om zaken van essentieel belang in het leven of de kunst te typeren met 'Dat is *het!*' – woorden die Van Gogh in meerdere brieven met graagte zou aanhalen.

4.* Vincent van Gogh

Poëziealbum voor Theo van Gogh, 1875, Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Theo

Theo van Gogh, geboren op 1 mei 1857, was ruim vier jaar jonger dan de op 30 maart 1853 geboren Vincent. Ondanks dat leeftijdsverschil lijken de broers al in hun jeugd een goede band te hebben gehad. Theo was een vriendelijke, sociale jongen, karakteristieken die hem ook als volwassene zouden blijven typeren.

zou ze het zolang niet uitgehouden hebben. Dat hevige, fanatieke karakter boezemde me meer ontzag dan vriendschap in, meer achting dan kameraadschap ... ons contact had iets benauwends voor mij, de bescheiden leerling van de academie.¹² Maar Van Rappard deed in juli 1885 ook een serieuze poging de bekoelde vriendschap weer leven in te blazen door zijn vriend Willem Wenckebach bij Van Gogh langs te sturen, waarover later meer.

22
.....
Gedurende Van Goghs Nederlandse jaren zou Van Rappard met hem blijven corresponderen, grafiek uitwisselen en hem bezoeken in Etten, Den Haag en Nuenen. Van Gogh van zijn kant bezocht Van Rappard enkele malen in Utrecht. Beiden zochten hun onderwerpen in het milieu van arbeiders en boeren. In september 1882 polste Van Gogh Van Rappard zelfs of hij wellicht eens twee maanden met hem naar de Borinage zou willen gaan om daar het leven van de mijnwerkers in beeld te brengen – een plan waar niets van kwam.

Toen Van Gogh zich in 1881 bij zijn ouders in Etten vestigde, bracht Van Rappard hem daar in juni een bezoek dat twaalf dagen zou duren. Ook dat memoreerde hij in de al aangehaalde brief aan Van Goghs moeder: 'Ik geniet nog van die heerlijke wandeling die we dien eersten avond met ons allen maakten langs allerlei paadjes en velden! [...]' En onze tochten naar Seppen, Passievaart, Liesbosch – ik kijk er mijn schetsboeken nog menigmaal op na.' Met zijn verfijnde manieren, vriendelijke karakter en afkomst uit een hoog milieu viel Van Rappard bij de familie Van Gogh in goede smaak en was hij er altijd een welkome gast. Van Gogh en Van Rappard onderhielden een vrij intensieve correspondentie. Van Van Gogh zijn 58 brieven aan zijn vriend bewaard gebleven.¹³ Helaas was Van Gogh zelf niet bijzonder bewaarderig; de meeste brieven van zijn correspondenten gingen verloren. Zo bleef er maar één schrijven van Van Rappard aan Van Gogh bewaard, en dan nog eens door bijzondere omstandigheden die later ter sprake zullen komen. Van Gogh schreef over tal van zaken aan zijn vriend, maar het belang van de correspondentie schuilt toch vooral in de artistieke onderwerpen die er een constante in vormen en die ons veel inzichten geven in Van Goghs denken en in zijn artistieke standpunten. Zo leidden plannen van Van Rappard om in Brussel naar naakt model te gaan schilderen in Van Goghs tweede brief aan hem tot een lange uiteenzetting waarom hij het beter vond naar gekleed model te werken.¹⁴

Bij Mauve

Van Gogh was in staat zichzelf een ijzeren werkdiscipline op te leggen, zowel wat betreft het tekenen dat hij zich meester wilde maken, als in

6.* Anton Mauve

Zelfportret, ca. 1884-1888,
olieverf op doek, 65 x 43 cm,
collectie Gemeentemuseum
Den Haag. Schenking Vrienden
van het Gemeentemuseum
Den Haag

.....

7.* Vincent van Gogh

Naaiende Scheveningse vrouw,
december 1881, potlood, penseel
in transparante en dekkende
waterverf op velijn papier,
46,5 x 34 cm, Stichting P. & N.
de Boer, Amsterdam

.....

de bestudering van leermateriaal. Hij boekte in Etten dan ook zichtbare vooruitgang in vergelijking met zijn vroegste pogingen. Maar hij beseftte ook dat hij nog veel te leren had, en de door hem als mens en als kunstenaar bewonderde Anton Mauve moet regelmatig in zijn gedachten zijn geweest (afb. 6). In de zomer van 1881 waagde hij de stap en vroeg hij Mauve of hij hem in Den Haag kon komen opzoeken, en van 23 tot en met 25 augustus werkte hij in diens atelier. Bij dat korte bezoek deed hij al zo veel nieuwe inzichten betreffende het tekenen op dat hij hunkerde naar meer. Mauve moet ook wel iets in Van Gogh hebben gezien, want hij stuurde hem een cadeau: 'Gij moet weten Theo, dat M. mij heeft gestuurd een schilderkist met verf, penseelen, palet, tempermes, olie, terpentijn, enfin met al het noodige. Zoodat het er dus nu door is dat ik ook aan

.....

14.* Vincent van Gogh

Meisje geknield bij een wieg,
maart 1883, potlood, krijt,
waterverf, op papier,
48,0 x 32,3 cm, Van Gogh
Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting)

15.* Vincent van Gogh

Baby, winter 1882-1883, houtskool,
olieverf, waterverf, op papier,
33,8 x 25,7 cm, Van Gogh Museum,
Amsterdam (schenking A. Cohen
Tervaert-Henny)

30. Vincent van Gogh

Herfstlandschap, november 1885,
olieverf op doek, 69 x 87,8 cm,
Kröller-Müller Museum, Otterlo
(verworven met steun van de
Vereniging Rembrandt)

.....

31.* Anton Kerssemakers

Herfstlandschap, olieverf
op doek, 38 x 50 cm, collectie
I. Hartman, Amsterdam

.....

Zijn ervaringen met Hermans, Van de Wakker en Kerssemakers gaven Van Gogh in november 1885, kort voor zijn vertrek naar Antwerpen, een overweging in. Hij zocht op manieren om geld te verdienen met zijn schilderijen en dan misschien ook portretten in opdracht en zelfs decoraties of uithangborden te schilderen. Nu dacht hij aan nog een optie: 'Of - wat ik in mijn vorigen brief niet noemde onder de dingen die ik wel "er bij" zou kunnen doen - les geven in schilderen, met stillevens schilderen latende beginnen - 't geen geloof ik een andere methode is dan die van de teekenmeesters.- Op die kennissen van me in Eindhoven heb ik daar proeven mee genomen die ik zou durven herhalen' [542].

Een jonge leerling die Van Gogh enige tijd onder zijn hoede had was Dimmen Gestel. Van Gogh had in april 1884 zijn lithografie naar de eerste versie van *De aardappeleters* vervaardigd in de lithografiedrukkerij van Dirk Gestel en bezocht de werkplaats wel vaker. Bij een van die bezoeken zag hij geschilderd werk van Dirks jongere broer Dimmen, die in Amsterdam een tekenopleiding volgde. Van Gogh vond enkele schilderijtjes veelbelovend en raadde in een karakteristieke opwelling Dimmens ouders aan hem van de academie te halen en geen examen te laten doen. Ook moesten ze hem eens naar Nuenen sturen voor lessen. In augustus 1884 ondernam Dimmen inderdaad die tocht en raakte onder de indruk van Van Goghs werk. Hoeveel lessen Dimmen Gestel van Van Gogh heeft

32.* Dimmen Gestel

Weversinterieur, olieverf op doek,
30 x 40 cm, Salon Nune Ville,
Nuenen

.....

137.* Vincent van Gogh

De tuin van de pastorie te Nuenen, eind oktober-begin november 1885, penseel in dekkende en transparante waterverf op velijn papier, 38 x 49 cm, Het Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch, verworven met steun van BankGiro Loterij, Mondriaan Fonds, VSBfonds, Vrienden van Het Noordbrabants Museum, Renschdael Art Foundation en de heer Coen Teulings

138. Vincent van Gogh

De tuin van de pastorie met figuren, november 1885, olieverf op paneel, 92 x 104 cm, verloren gegaan

te gebruiken. Ondanks een geschil in de zomer van 1885 verbeterde de broederband.

Vincent dacht aanvankelijk dat moeder, Wil en Cor het volgende jaar naar Leiden zouden verhuizen en hij als enige in Brabant zou blijven.⁹⁹ Zover zou het voorlopig niet komen, want zijn familieleden verhuisden in maart 1886 naar Breda en Vincent zou de eerste zijn die Brabant verliet. Voor zijn vertrek naar Antwerpen op 24 november 1885 gaf hij de dierbare familieplek, die hij tijdens zijn verblijf van bijna twee jaar herhaaldelijk had vastgelegd, nogmaals weer: nu als wandelpark in de waterverftekening *De tuin van de pastorie te Nuenen*, die het voorbeeld vormde voor een groot, verloren gegaan schilderij (afb. 137, 138). Waar hij beoogde om na een verblijf in Antwerpen naar Brabant terug te keren en familieleden te ontmoeten, bleek zijn vertrek uit zijn vaderland voorgoed en zou hij van zijn familie enkel Theo nog terugzien.

Het bloed kruipt waar het niet gaan kan

Terwijl de omgang van Vincent en Theo in 1886 en 1887 intensiverde, raakten Vincent en andere familieleden in deze jaren van elkaar vreemd. Moeder zocht in Antwerpen toenadering, maar hij bleef bij zijn besluit niet te willen schrijven met familie, zeker niet zolang moeder en Wil bij zijn 'lieftallige zuster Anna' logeerden [548]. Het waren de consequenties van het conflict na vaders overlijden in maart. 'Begrijpen zij dat dan zelf niet, dat juist als men ophoudt er boos om te zijn, het definitief een vreemder dan vreemden voor elkaar zijn is geworden', vervolgde hij aan Theo, die zich opnieuw in de rol van bemiddelaar bevond en de familie op de hoogte zou houden.

Vincent besloot begin 1886 dat het een omweg en extra kosten zou betekenen om terug te keren naar Brabant, want inmiddels had hij zijn zinnen gezet op Parijs. Hoewel hij en Theo hadden gesproken over samenwonen, verraste hij zijn broer eind februari met zijn plotselinge komst. Gedurende zijn gehele tweejarige verblijf in Parijs woonde hij bij zijn broer, eerst in de rue Laval en vanaf juni in de rue Lepic. In juni-juli berichtte Theo het thuisfront over het goede samenwonen, de meer opgewekte Vincent en de beginnende successen van diens werk, berichten die verheugd werden ontvangen.¹⁰⁰ Maar het samenleven in het Parijse appartement verliep niet zonder problemen – al bespaarde hij die moeder – en Theo achtte het samenwonen op de lange termijn onhoudbaar.¹⁰¹ Na jarenlang voornamelijk per brief elkaars gedachten te hebben gedeeld, moest de rustige Theo nu in levenden lijve de onmogelijke discussies aangaan met zijn opvliegende broer. 'Het is als of er in hem twee mensen zijn, de een merveilleus begaafd, fijn & zacht & de ander eigenlievend & hardvochtig', schreef hij Wil in maart 1887.¹⁰²

141. Anna van Gogh-Carbentus, 1880-1888, foto, Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

140. Vincent van Gogh

Portret van de moeder van de kunstenaar, oktober 1888, olieverf op doek, 40,6 x 32,4 cm, Norton Simon Art Foundation, Pasadena

In Arles gingen Vincents gedachten in toenemende mate uit naar zijn moeder. In juli 1888 informeerde hij eerst via Wil naar haar: 'Hoe gaat het tegenwoordig met Moe. Ik denk dikwijls aan U beiden en het is regt van harte ik U het beste toewensch' [653]. Vincent lijkt zijn moeder al jaren niet of amper te hebben geschreven, maar op 7 januari 1889 – de dag van zijn ontslag uit het ziekenhuis in Arles – stuurde hij moeder en Wil zijn gelukwensen voor het nieuwe jaar.¹¹² 'In gedachten ben ik onwillekeurig nog al eens bij U geweest dezer dagen, wees daarvan verzekerd', schreef hij hen en liet weten dat het hem genoeg zou doen een brief van hen te krijgen [733]. Vervolgens begon Vincent direct met moeder te corresponderen, hetgeen haar bijzonder dankbaar stemde.¹¹³

Wil had moeders portretfoto voor Vincent meegekregen naar Parijs, die hij graag wilde hebben en die hij kort daarna ontving (afb. 141).¹¹⁴ 'Het portret van Moe heeft me heel veel genoeg gedaan, omdat je kunt zien dat ze het goed maakt en dat het nog een heel levendige uitdrukking heeft', schreef hij Theo. 'Wat had ik graag portretten van onze familie geschilderd!' [685] De zwart-witweergave vond hij niets, maar de foto vormde de aanleiding om voor zichzelf haar portret te schilderen in harmonieuze kleur en zoals hij zich haar herinnerde (afb. 140).¹¹⁵ Hij zou naar huis schrijven om ook vaders portretfoto te bemachtigen.¹¹⁶

Colofon

Deze catalogus is verschenen bij gelegenheid van de tentoonstelling *Van Goghs intimi. Vrienden, familie, modellen* in Het Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch van 21 september 2019 tot en met 12 januari 2020.

Auteurs

Sjraar van Heugten
Helewise Berger
Laura Prins

Coördinatie

Helewise Berger
Geeta Bruin

Redactie

Sjraar van Heugten
Helewise Berger

Tekstredactie

Marleen Blokhuis

Beeldredactie

Helmie van Limpt
WBOOKS

Grafisch ontwerp

Tijdsbeeld & Pièce Montée, Gent

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com
Het Noordbrabants Museum,
's-Hertogenbosch
www.hetnoordbrabantsmuseum.nl

© 2019 WBOOKS / Het Noordbrabants Museum / de auteurs

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 94 625 8340 5 (hardback)

ISBN 978 94 625 8338 2 (paperback)

NUR 646

Dit boek verschijnt tevens in een Engelstalige editie als *Van Gogh's Inner Circle: Friends, Family, Models* bij ACC Art Books (ISBN 978 17 888 4043 9)

Omslag voorzijde: Vincent van Gogh, *L'Arlésienne (Madame Ginoux)*, februari 1890, olieverf op doek, 60 x 50 cm, Galleria Nazionale d'Arte Moderna e Contemporanea, Rome (afb. 84)

Omslag achterzijde: John Peter Russell, *Vincent van Gogh, 1886*, olieverf op doek, 60,1 x 45,6 cm, Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting) (afb. 44)

De auteurs danken:

de medewerkers van het Van Gogh Museum: Marije Vellekoop, Nienke Bakker, Maite van Dijk, Fleur Roos, Rosa de Carvalho, Teio Meedendorp, Louis van Tilborgh, Hans Luijten, Sara Tas, Suzanne Bogman, Monique Hageman, Anita Homan, en de bibliotheekmedewerkers, evenals: Martin Bailey, Jacqueline Bekkers, Wim Berkelaar (Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme, Vrije Universiteit), Ton de Brouwer, Frances Fowle (National Gallery of Scotland), Vivien Hamilton (Glasgow Museums), Colin Harrison (Ashmolean Museum), Simone van der Heiden (Vincentre), Charlotte Hellman-Cachin (Archives Signac), Jack van Hoek, Liz Kreijn, Stefan Koldehoff, Fred van Lieburg (Vrije Universiteit), Susan Stein (The Metropolitan Museum of Art), Olaf Tans (Amsterdam University College).